

Науково-дослідний інститут
приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака
НАПрН України

Навчально-науковий юридичний інститут
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»

Корпоративне право України та європейських країн: питання теорії та практики

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
за матеріалами
міжнародної науково-практичної конференції

6-7 жовтня 2017 року

м. Івано-Франківськ, 2017

УДК 347(477)(082)
ББК 67.9 (4Укр)404я43
К68

Рекомендовано до друку Вченою Радою Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г.Бурчака НАПрН України (протокол № 8 від 27.09.2017 року)

Редакційна колегія:

- В.В. Луць** – академік НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, завідувач відділу проблем приватного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва ім. академіка Ф.Г.Бурчака НАПрН України;
- О.Д. Крупчан** – доктор юридичних наук, академік НАПрН України, директор НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України;
- В.А. Васильєва** – доктор юридичних наук, професор, директор навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», головний науковий співробітник Лабораторії проблем корпоративного права НДІ приватного права і підприємництва імені акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України.

К68 Корпоративне право України та європейських країн: питання теорії та практики [текст]: *Збірник наукових праць за матеріалами XV Міжнародної науково-практичної конференції (6-7 жовтня 2017 р., м. Івано-Франківськ) / НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В.В. Луця. – Івано-Франківськ, 2017. - 290 с.*

У збірник включені тези наукових доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції, організованої Лабораторією проблем корпоративного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г.Бурчака НАПрН України спільно з навчально-науковим юридичним інститутом ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» та проведеною у м. Івано-Франківську 6-7 жовтня 2017 р.

Для студентів, слухачів, курсантів юридичних факультетів, науковців, практичних працівників та всіх зацікавлених осіб.

© Науково-дослідний Інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г.Бурчака НАПрН України, 2017

© Навчально-науковий юридичний інститут ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2017

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри цивільно-правових дисциплін
Харківського національного університету
внутрішніх справ*

ДО ОБГРУНТУВАННЯ НЕОБХІДНОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН В ПРЕДМЕТІ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМ

Проблематика предмету цивільного права є однією із найпривабливішою темою дослідження і одночасно однією із малодосліджених. Хоча наука цивільного права, у тому числі і теорія права демонструє певну обізнаність того, що являє собою предмет права/цивільного права, проте такі знання не обмежуються лише ними, а постійний розвиток та нові форми економічних та немайнових відносин, у тому числі і організаційних потребують приведення предмету цивільного права до вимог сьогодення з метою належного забезпечення прав та інтересів суб'єктів цивільного права. У більш загальному плані це стосується і розуміння самої сфери цивільного права як цілісного правового утворення, елементу системи самого права.

Як справедливо зазначив Б. М. Гонгало, питання предмету цивільного права, не дивлячись на його детальне дослідження за радянських часів, досі не втрачає актуальності, що пов'язано не тільки з соціально-економічними перетвореннями, що відбуваються в нашій країні, але і занепокоєнням, що викликані нинішнім ставленням вчених до поняття предмета правового регулювання, які не узгоджується з традиційними уявленнями¹. Тому ми солідаризуємось не лише з вищенаведеним твердженням, але і з позицією Н. С. Кузнецової, яка влучно зазначає, що не викликає сумнівів, що настав час, щоб осмислити як сам предмет цивільного права, так і його методологічні засади у контексті принципово нових підходів до регулювання цивільно-правових відносин – з позицій громадянського суспільства та ринкової економіки².

1 Гонгало Б.М. Предмет гражданского права / Бронислав Мичиславович Гонгало // Проблемы теории гражданского права. Сборник статей. - М.: Статут, 2003. - С. 6-7. - С. 3-23.

2 Кузнецова Н. С. Предмет та система сучасного цивільного права України / Наталія Семенівна Кузнецова // Актуальні проблеми приватного права : договір як правова форма регулювання приватних відносин : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 95-й річниці з дня народження д-ра юрид. наук, проф.,

Так, в межах нашої правової системи досі не вирішене питання легального закріплення в предметі цивільного права організаційних відносин, внутрішніх відносин. Неоднозначний підхід стосується також відносин статусного характеру.

Важливо відзначити, що в межах проблематики предмету цивільного права України неодноразово в науковій літературі підіймається питання про визначення в предметі цивільного права корпоративних відносин. Проблема їх визначення полягає у тому, що досі в науці не вироблено єдиного уявлення, парадигми про корпоративне право взагалі та корпоративні відносини зокрема. Зокрема, в науковій літературі можна знайти різні підходи до визначення предмету корпоративного права. Так, одні вчені вважають, що корпоративні відносини є цивільними, другі – господарськими, треті корпоративне право розглядають занадто ширше та до предмету включають не лише відповідне коло цивільних, але і трудових, земельних, господарських, податкових, у тому числі і інші відносини, які засновані на публічному підпорядкуванні однієї сторони іншій. Четверті взагалі відстоюють позицію про існування самостійної галузі права. Різноманіття таких поглядів не дає чіткості та зрозумілості корпоративного права чи то як галузі прав, чи то як підгалузі цивільного чи господарського права, чи взагалі виникає сумнів, що корпоративне право є елементом системи права. Це все рівно, що казати про космічне чи лісове право.

Проблематика в поглядах не обмежується лише вищенаведеними. Так в межах систематизації корпоративних відносин виокремлюють внутрішньокорпоративні та зовнішньокорпоративні відносини. При цьому в науці є два погляди з цього приводу. Перші відстоюють точку зору, що вказані відносини складають предмет корпоративного права. Інші відстоюють позицію, що корпоративні відносини це лише внутрішні відносини. При цьому як і у вищенаведених позиціях є вчені, які відстоюють, що це сфера цивільного права, інші – ні.

З поміж цього різноманіття думок важко зрозуміти не лише межі корпоративного права, але і що становить собою саме корпоративне право. Підсилює все це і тим, що немає чіткої, скоординованої та зрозумілої системи: джерел, об'єктів та суб'єктів корпоративного права. Це стосується і єдиного уявлення про парадигму корпоративного права в науці цивільного права.

Для вирішення питання необхідності визначення корпоративних відносин та легального їх оформлення в предметі цивільного права слід скористатися досягненнями інших держав в цьому напрямку.

В межах пандектної правової системи існує два основних підходи. Перший виходить з того, що немає необхідності окремої регламентації відносин, які б називалися «корпоративні відносини», оскільки їх характер є майновий чи немайновий, який і так охоплюється предметом цивільного права. Інший виходить з того, що такі відносини мають певну свою специфіку, а тому потребують їх окремого виокремлення та легального визначення в предметі цивільного права як «корпоративні відносини». Для прикладу можна навести підхід ЦК Російської Федерації, в якому проведена певна деталізація цивільних відносини. Так, в цьому кодексі, а саме в ст. 2 окремо звернута увага на корпоративні відносини, як відносини, які пов'язані з участю в корпоративних організаціях або з управлінням ними, а також на договірні та інші зобов'язання. Відповідно в межах такого підходу концепт ЦК Російської Федерації проводить внутрішньо-корпоративні відносини в предметі цивільного права. При цьому застосовуючи логічне та системне тлумачення, то корпоративні правовідносини не є зобов'язаннями правовідносинами. При цьому корпоративні відносини розглядаються у вузькому значенні цього слова.

Безумовно виникає питання чи є необхідність в легальному закріпленні внутрішньо-корпоративних відносин в предметі цивільного права?

Якщо стати на сторону необхідності їх визначення в предметі цивільного права, то слід навести два основних аргументи.

Перший - суб'єктний склад. Відповідно до концепту ЦК України предметом регулювання актами цивільного законодавства є лише зовнішні відносини¹. На це вказує коло учасників цивільних відносин, які мають своє закріплення в ст. 2 ЦК України. Ними є особи (фізичні та юридичні) та суб'єкти публічного права (держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави тощо). Схожий підхід можна знайти і в ЦК Російської Федерації. В європейських саранах континентальної правової системи (наприклад, в Польщі, Румунії, Чехії тощо) учасниками цивільних відносин виступають особи – фізичні та юридичні особи. Щодо держави та інших публічних утворень, то їх участь як учасників цивільних відносин у певних державах допускається так, як би вони були юридичною особою. Проте єдністю всіх цих підходів є те, що учасниками цивільних відносин не є органи юридичної особи, лише фізичні та юридичні особи.

1 Див. більш детально: Шишка А. Р. Концепт статті 1 ГК України: методологический путь к познанию и проблемы / Александр Романович Шишка // Методология исследования проблем цивилистики : сб. ст., посвящ. памяти проф. А. А. Пушкина / под ред. Ю. М. Жорнокуя и С. А. Слипченко. – Харьков : Право, 2017. – С. 389-414

З огляду на підхід ЦК Російської Федерації виникає два основних твердження. Перше полягає у тому, що визначаючи корпоративні відносини в предметі цивільного права законодавець не врахував увесь суб'єктивний склад учасників таких відносин, зокрема це стосується органів юридичної особи. Друге твердження полягає у тому, що учасниками внутрішньокорпоративних відносин можуть бути лише учасники цивільних відносин (фізичні та юридичні особи, держава тощо), органи юридичної особи не є учасником. Хоча в межах останнього твердження не досить є зрозумілим навіщо тоді органам надавати певні повноваження, що формуються відповідно до їх функціонального та цільового призначення, якщо вони не є суб'єктами цивільних правовідносин. Це стосується і дієздатності юридичної особи, яка набуває цивільні права та обов'язки і здійснює їх через свої органи. Тобто що це за концепт, в якому не суб'єкт наділяється певними повноваженнями та має можливість діяти. Все це вказує на те, що парадигма корпоративного права знаходиться не на досить високому рівні.

Тобто визначаючи парадигму корпоративного права все ж таки слід визначитися з місцем органів корпоративної організації: чи то в системі учасників цивільних відносин, чи в межах іншої систематизації учасників цивільних відносин, чи взагалі вони не є учасниками. Але для того, щоб не було неяких підстав вважати, що органи юридичної особи не є суб'єктами цивільних правовідносин необхідно, щоб концепт учасників цивільних відносин був скоординований з нормами ЦК України, які визначають правове становище таких органів.

Якщо зайняти позицію визначення їх місце серед суб'єктів цивільних правовідносин, що напряму пов'язане з питання окремої регламентації корпоративних відносин в предметі цивільного права, то слід навести певні аргументи. Так, якщо визначити органи юридичної особи серед учасників цивільних відносин, то тоді слід допустити, що між органами юридичної особи та самою юридичною особою можуть існувати правові зв'язки, проте насправді такого бути не може. Це пов'язане з тим, що органи юридичної особи та сама юридична особа є різнопорядковими учасниками, а, отже, мають неоднакове правове становище, в тому числі і призначення. У цьому сенсі вони не є рівними учасниками. Не в значенні влади і підпорядкування, а в їх різнопорядковості. Тому порівнювати їх один з одним і ставити в один ряд однієї системи не можна. Цей фактор зумовлює до необхідності формування окремої системи учасників внутрішніх цивільних відносин, до яких зокрема відносяться і внутрішньокорпоративні відносини. Відповідно сучасний концепт цивільного права, як і його парадигма повинна визначитись з самим розумінням корпоративне право, а також з його системою учасників. Те,

що це цивільні відносини не повинно бути ніяких сумнівів, оскільки для цього поки ще не має ніяких підстав.

В цьому сенсі концепт цивільного права повинен охоплювати не лише зовнішні відносини, учасники яких визначені ст. 2 ГК України, а й деякі внутрішні відносини, які засновані на приватно-правових засадах, учасниками яких виступають органи юридичної особи, органи державної влади (по відношенню до держави Україна), органи влади Автономної Республіки Крим (по відношенню до Автономній Республіці Крим), органи місцевого самоврядування (по відношенню до територіальним громадам), органи інших суб'єктів публічного права, в тому числі інші учасники (наприклад, у внутрішніх корпоративних відносинах таким учасником є акціонер), що обумовлено сутністю таких відносин. Тобто, як для внутрішніх, так і для зовнішніх відносин повинна бути своя система учасників¹.

Другий аргумент – модель корпоративних правовідносин. На сьогоднішній час є різні підходи до розуміння корпоративних правовідносин. Зокрема ті які: не зводяться ні до речових, ні до зобов'язальних (К. Д. Кавелін, Л. І. Петражицький, О. І. Камінка, М. М. Агарков, І. В. Спасибо-Фатєєва); становлять особливий вид цивільних правовідносин (теорія єдиного правовідношення) – Д. В. Ломакіна; становлять лише внутрішні відносини та є організаційно-майнові (П. В. Степанова, В. В. Долинська, Н. В. Козлова); є змішаними, тобто майново-організаційними (В. І. Борисова, І. В. Спасибо-Фатєєва) чи корпоративно-зобов'язальні (Т. В. Кашаніна); носять комплексний характер та являють собою сукупність майнових і пов'язаних з ними немайнових (організаційних) відносин (Н. Н. Пахомова). Є і інші підходи до розуміння корпоративних відносин, проте всі вони зводяться до одного. Одні вбачають однорідну модель корпоративного правовідношення, як майнову, такі і не майнову. Інші – змішану, що вибудовується як на множинності об'єктів корпоративного правовідношення, так і неоднорідністю змісту корпоративного правовідношення, що має як майнові, так і немайнові права та обов'язки. Ми не ставимо під сумнів жодну з наведених позицій, проте важливим є те, що підходи до регулювання корпоративних відносин можуть бути різними, як і обиратися модель правовідношення (однорідна, змішана чи інша), яка у чітко визначеній схемі організовує та упорядковує соціальні зв'язки як єдність форми та змісту.

1 Див. більш детально: Шишка А. Р. Концепт статті 1 ГК України: методологический путь к познанию и проблемы / Александр Романович Шишка // *Методология исследования проблем цивилистики* : сб. ст., посвящ. памяти проф. А. А. Пушкина / под ред. Ю. М. Жорнокуя и С. А. Слипченко. – Харьков : Право, 2017. – С. 389-414

В межах нашої аргументації слід звернути увагу на змішану модель правовідношення. Якщо парадигма корпоративного права визнає важливість, перспективність та необхідність побудови певних корпоративних правових зв'язків на змішаній моделі правовідношення¹, то постає питання необхідності визначення змішаних відносин (зокрема певних корпоративних) в предметі цивільного права, оскільки на сьогоднішній час концепція цивільного права виключає можливість існування змішаних цивільних відносин, оскільки предметом цивільного права охоплюються лише ті цивільні, які є особистими немайновими та майновими. А, останні за своєю суттю є однорідними.

Проблема полягає у тому, як саме має бути прописані змішані корпоративні відносини. Оскільки майново-немайнові чи немайново-майнові відносини не є законодавчою термінологією.

Тут є два шляхи. Перший шлях потребує більшої абстракції в ч. 1 ст. 1 ЦК України, зокрема: «Цивільним законодавством регулюються цивільні відносини, які засновані на ...». Тут навмисно упущені ознаки цивільних відносин, оскільки для цього слід проводити окреме дослідження щодо виявлення ознак, якими володіють усі цивільні відносини, що мають становити предмет цивільного права. Такий підхід надає можливість охопити не лише зовнішні цивільні відносини, але і внутрішні, у тому числі майнові, немайнові, організаційні, корпоративні та інші, які виникають між учасниками цивільних відносин. Побудувати регулювання на будь-якій моделі правовідношення (однорідній, змішаній, біцефальній, біполярній тощо). Другий будується на різних ступенях деталізації предмету цивільного права, оскільки передбачає не лише регламентацію характеру (майновий та немайновий) та ознак цивільних відносин, але і окремої деталізації певних видів цивільних відносин (наприклад, корпоративних, договірних відносин, відносин інтелектуальної власності тощо).

Підводячи підсумок слід сказати, що на даний час зарано казати чи є необхідність окремої регламентації та легалізації словосполучення «корпоративні відносини» в ст. 1 ЦК України, оскільки це залежить від парадигми корпоративного права, суб'єктного фактору та моделі корпоративного правовідношення. Тому першим кроком, який повинен бути зроблений це вироблення єдиного уявлення про парадигму корпоративного права.

1 Важливо сказати, що змішана модель правовідношення залишає поки що багато запитань. Більш детально див.: Шишка О. Р. Застосування методу альтернативи при визначенні правової моделі цивільних правовідносин, об'єктом яких є блага, що мають подвійну правову природу /О. Р. Шишка // Eurasian Academic Research Journal. – 2016. – №1 (01). – С. 93–113.